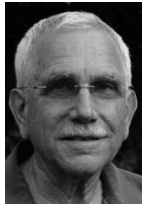


דרכו של המנהיג הדרוזי מרצח אביו לכנסת ישראל

שיח' צאלח ח'ניפס היה מראשוני האדריכלים של הידידות בין דרוזים ויהודים
בארץ-ישראל



שמעון אביבי

לאחר הקמת קיבוץ יגור בשנת 1922 התפתחו יחסי שכנות טובים בין אנשיו ובין תושבי עוספיא ובראשם חסן אבו רֶכֶן ובין הדרוזים תושבי שפרעם ובראשם חסן ח'ניפס. הקשרים ביניהם התאפיינו בחילופי מוצרים, בביקורים בבתים ובכבוד הדדי. בשנת 1934 התפתחו סיכסוכים בין דרוזים למוסלמים בשפרעם. סיכסוכים אלה נהפכו ב־16 בנובמבר 1934 למאבק אלים בו נפצעו עשרה דרוזים. הדרוזים חיפשו גורם מסייע ותומך, ולא נמצא להם כזה אלא היהודים. יצחק בן-צבי, חבר הוועד הלאומי לכנסת ישראל, פעל למען חיזוק הקשרים עם הדרוזים בהציעו להעדיףם בכל פעולה על פני הערבים, לבקר את כפריהם, לתת להם סיוע משפטי בסיכסוכיהם עם המימשל ועם העדות המוסלמיות והנוצריות, ולהקים קשרים עם מנהיגיהם בחוראן ובלבנון. בשל ישיבתו של בן-צבי בירושלים, הרחוקה מיישובי הדרוזים, הוא החליט להשאיר את טיפוח הקשרים עם הדרוזים במע'אר, בראמה ובחורפיש, בידי יוסף נחמני מטבריה, ועם הדרוזים בכרמל ובשפרעם בידי אבא חושי מחיפה.

מדיניות זו של בן-צבי בטיפוח היחסים עם הדרוזים הוכיחה את עצמה בתקופת המרד הערבי בשנים 1936-1939, כאשר מרבית הדרוזים נקטו עמדה ניטרלית באותה עת. הפעילים המרכזיים שהביאו לנקיטת עמדה זו היו חסן אבו רכן מעוספיא, חסן ח'ניפס משפרעם ומנהיגים דרוזים נוספים מג'ולס, מפקיעין, מראמה וממע'אר. עם התעצמות המניע הדתי במרד הערבי במהלך שנת 1938, והידיעות על הקשרים המתהדקים בין הדרוזים ליהודים, הורע היחס כלפי הדרוזים מצד המורדים הערבים, מצד השכנים המוסלמים ומצד השוטרים המוסלמים. יוסף סעיד אבו דרה, מראשי המרד הערבי בצפון הארץ, פשט בשנה זו מספר פעמים,

ד"ר שמעון אביבי הוא חוקר העדה הדרוזית, לשעבר קצין בחיל המודיעין, בוגר המכללה לביטחון לאומי. פירסם ספרים ומחקרים על העדה הדרוזית.

בראש מאות פורעים ערבים, על עוספיא. אנשי הכנופיות הערבים הרגו ופצעו דרוזים, נטלו את כלי הנשק שלהם, חטפו מאנשיהם, התעללו בגברים ובנשים, חללו כתבי קודש, ואף שדדו צאן ובקר. הדברים הגיעו לשיאם בחטיפתו של חסן אבו רכן ממקום מחבואו בעכו ב-27 בנובמבר 1938 וברציחתו ליד תמרה, ברצח השיח' חסן ח'ניפס בשפרעם ב-4 בינואר 1939 ובהתנפלות תושביה המוסלמים של העיירה על שכניהם הדרוזים. מקצת התושבים הדרוזים עזבו את שפרעם ויצאו לכפרי הכרמל או להר הדרוזים. רציחתם של השניים, ידידיו של אבא חושי, הביאה לחיזוק הקשרים בין דרוזים ויהודים, להתרחקות הדרוזים מהמחנה הערבי ולהעצמת שיתוף הפעולה בין הדרוזים בארץ ישראל ובין הדרוזים בחוראן ובלבנון.

שיר ברכה על עזרת היהודים

בשפרעם שררה מתיחות עדתית בין דרוזים למוסלמים במשך עשרות שנים בשל סיכסוכי קרקעות וזו התעצמה על רקע הקשרים שנוצרו בין חסן ח'ניפס לבין אבא חושי וארגון ה'הגנה'. בעקבות רצח השיח ח'ניפס הפסיק בנו צאלח את לימודיו במדרשה הדתית הגבוהה ח'לנאת אל-ביאדה, ליד חאצביא בלבנון, וחזר לכפרו כדי לנקום באנשי הכנופיות והמוסלמים בשפרעם. מספר היתקלויות נערכו בין הצדדים, בהן נהרגו אחד עשר דרוזים משפרעם בידי המוסלמים. נכבדי הדרוזים בשפרעם ובראשם צאלח ח'ניפס וחסין עליאן תיאמו עמדות עם אבא חושי. בביקור חושי בשפרעם בספטמבר 1939 קרא שיח' צאלח טרביה שיר ברכה שכתב, בו הוא משבח את עזרת היהודים לדרוזים ומקווה שהיהודים ינצחו במאבקם עם הערבים. שיח' צאלח ח'ניפס ושיח' לביב אבו רכן הוסיפו לעמוד בקשרי מודיעין עם אבא חושי ומסרו לו מידע על דרוזים מקומיים וזרים שהצטרפו לכנופיות או עסקו בהברחת נשק אליהן, וכן שותפו במאמצים להשפיע על אנשי הר הדרוזים להימנע מתמיכה במורדים. צאלח ח'ניפס העביר לצד היהודים את שיח' ג'ב'ר מְעַדִי מכפר ירכא.

בית המשפט בחיפה שדן בפרשת הרצח בשפרעם גזר דין מוות על שישה מוסלמים, שנקבע להתבצע ב-30 באוקטובר 1939. בניסיון למנוע את ביצוע גזר הדין הורכבה ב-22 באוקטובר 1939 משלחת של נכבדים נוצרים, מוסלמים ודרוזים שהגיעה לשפרעם וביקשה מתושביה הדרוזים לשלוח מברק למפקד הבריטי לחון את הנדונים למוות. צאלח ח'ניפס ענה לחברי המשלחת בזו הלשון: "בשעה שתושבי הכפר נורו ונרצחו בידי ערבים אף לא אחד מכם קם ואמר די להתנפלויות אלה, או ניסה להגן על בני שפרעם. ובכל זאת רק ידידנו אבא חושי הוא שיחליט בדבר". כששאלוהו חברי המשלחת, האם יש מכובד יותר ממופתי עכו וממוטראן חיפה, ענה להם צאלח ח'ניפס: "בשבילנו אותו איש עולה על כולם ומה שיגיד נעשה".

צאלח ח'ניפס וסעיד מעדי נועצו עם אבא חושי, ענה להם: "עשו כפי שלבכם אומר לכם, אולם אני משוכנע שאין לכפר בדמם של הרוצחים על דמם של הנרצחים. לכן חושבני שאם יחליפו את גזר דין המוות במאסר עולם, הם יִרְצוּ בכך את עוונם. אך אם ידרשו מכם לוותר גם על כל התביעות ולסלוח לרוצחים סליחה מוחלטת – אין לעשות זאת". כמו כן יעץ להם לקבל תעודה חתומה בידי המוטראן, שבה הוא מבקש מהדרוזים בשרעם לחון את הנידונים למוות. כשחזרו ח'ניפס ומעדי לשרעם הם נוכחו לדעת שהמוטראן הכין חמישה מברקי חנינה בשם הדרוזים. צאלח ח'ניפס ראה במברקים אלה עלבון לדרוזים וכניעה מוחלטת. הוא קרע את המברקים והכין מברק אחר בנוסח שיעץ לו אבא חושי: "אנו מבקשים חנינה לששת האנשים שנדונו למוות בפרשת שפרעם כדי להכשיר את הדרך לפשרה בין תושבי שפרעם המוסלמים והדרוזים ולמען האנושות". נכבד נוצרי, נכבדים מוסלמים ונכבדים דרוזים חתמו על מברק זה.



שיח' צאלח ח'ניפס נואם בטקס סולחה בדיר אליאסד בגליל, שנות ה־90

חיזוק שיתוף הפעולה בין היהודים ובין הדרוזים היה לצנינים בעיניו של קצין המודיעין הבריטי בחיפה, שניסה למנוע את המשך הפגישות בין אבא חושי ובין לביב אבו רכן וצאלח ח'ניפס, אך השניים ענו לו שהם מחפשים הגנה אצל היהודים ואם הוא רוצה לעצור בעדם שיספק להם הוא את ההגנה הדרושה. בתקופת הפיוס עם המוסלמים נודע לדרוזים שכנופיה של מוסלמים משפרעם מתארגנת כדי לתקוף את הדרוזים בעיירה זו, וכנופיה אחרת מתארגנת בבלד אישיח' במטרה דומה. לנוכח החמרת המצב בשרעם הסכים הנציב העליון הצרפתי בסוריה, בתאום עם ממשלת המנדט בארץ ישראל, לאפשר למשלחת של הדרוזים בחוראן לבוא לארץ ישראל כדי להשכין שלום בין המוסלמים ובין הדרוזים. צאלח ח'ניפס הסכים להתפייס עם יריביו. ב־14 בינואר 1940 סוכם על סולחה בין הצדדים. המתיחות בין הדרוזים למוסלמים לא פגה. כבר ביולי 1940 עשרה מוסלמים מזוינים תפשו דרוזי משפרעם וביקשו למסור לידיהם מספר נכבדים דרוזים מהעיירה. רק אחרי התערבות המשטרה ברחו המזוינים משפרעם. הדרוזים מהעיירה הציעו שוב לגבש תוכנית הגנה משותפת להם וליהודים בידיעת המימשל הבריטי בארץ. בשלהי 1942 עבר הטיפול בקשרים עם הדרוזים לידי הש"י. הסתבר כי אבא

חושי לא עמד בהתחייבויותיו הכספיות כלפי הדרוזים בכפרי הכרמל ובשפרעם ואיבד את אמונם. אחדים מהם ניתקו את הקשרים עימו, ואחרים, ובניהם לביב אבו רכן וצאלח ח'ניפס, ביקשו לתבוע אותו לבירור בפני מוסדות היישוב. קצין בריטי בשם ויטפלד ניסה לשדל את השניים להפסיק את מגעיהם עם חושי ולשתף פעולה ישירות עם השלטונות הבריטיים. הם דחו את ההצעה. עם זאת, נתקררו קשריו של צאלח ח'ניפס עם אבא חושי והוא היה קשור יותר עם יהושע פלמון, גיורא זייד ואמנון ינאי.

ניטראליות אוהדת' ליהודים

הקשרים המודיעיניים עם צאלח ח'ניפס ועם לביב אבו רכן התקיימו כסדרם גם לאחר מלחמת העולם השנייה. אליהו ששון ויעקב שמעוני, אנשי האגף הערבי של המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, שהינחו את פעולות המודיעין בתחום הערבי, חשו שניתן להפיק מהשניים תועלת רבה יותר. הם זימנו אותם לירושלים והטילו עליהם משימות ובראשן הפצת רעיון 'הניטראליות האוהדת' ליהודים במקרה של התנגשות יהודית-ערבית בארץ, והקמת אגודה דרוזית חשאית שתישא אותו. ח'ניפס ואבו רכן יצאו בשליחות המחלקה לסיור בכפרי הדרוזים כדי לברר את יחסם של נכבדי העדה לרעיון זה. בשובם נפגשו עם ששון בחיפה ודיווחו לו שהם מצאו בכל מקום אוזן קשבת ונכונות להיפגש עם היהודים לדיון רציני על כך. בתחילת מלחמת העצמאות הציג צאלח ח'ניפס הסכם, שיבטיח את הניטראליות של הדרוזים במאבק היהודי-ערבי. על מנת לממש ניטראליות זו הציג ח'ניפס לשלם מדי חודש 50 עד 100 לירות לשיח' כדי שיתפנה להשגחה, הסברה ותמיכה קלה; כמו כן להקצות סכום חד פעמי של 500 עד 1,000 לירות לקניית תחמושת. ככלל נשמרה הניטראליות הדרוזית, למעט השתכנותו בשפרעם, בסוף מרס 1948, של הכוח הדרוזי ב'צבא ההצלה' בפיקודו של שכיב והאב וכניסתם בסוף אוגוסט 1948 של כוחות קאוקג', בלי התנגדות, לכפרים יאנוח וג'ת.

ערב מלחמת העצמאות הוטל הטיפול בקשרים עם הדרוזים על יהושע (ג'וש) פלמון, מפעיל הסוכנים הראשי של הש"י, שנעזר במרדכי שכביץ, באמנון ינאי ובגיורא זייד. שיח' צאלח ח'ניפס סיפק לשכביץ ידיעות על מספרן, מיקומן וצידן של הכנופיות בגליל התחתון. פלמון נהג להיפגש עם שיח' לביב אבו רכן ועם שיח' צאלח ח'ניפס בקפה-מסעדה עבאדי בעיר התחתית בחיפה, ולקבל שם את הידיעות שהיו ברשותם. שכביץ נפגש לעתים תכופות עם השניים כדי לקדם באמצעותם רכישת קרקעות על ידי הקרן הקיימת בכרמל, בסביבות שפרעם ובגליל המערבי. בינואר 1948 הגיעו נכבדים דרוזים מכל הכפרים בארץ לדאליית אל-כרמל כדי להשתתף בלווייתו של אחד מנכבדי העדה. שיח' צאלח ח'ניפס ניצל את ההתכנסות כדי לקבל את הסכמתם של כל הנכבדים להימנע מהשתתפות במעשי האיבה נגד היהודים ולשמור על ניטראליות בסיכסוך שבין הערבים ליהודים בארץ ישראל.

ההחלטה אושרה מאוחר יותר גם על ידי מנהיגי העדה בהר הדרוזים. שיח' צאלח הציע ב-23 בינואר 1948 טיוטת הסכם בין הדרוזים לבין היהודים, לפיו: הדרוזים לא ייזמו התקפה על היהודים ולא ישתתפו בהתקפה כזו; היהודים לא יתקפו את הדרוזים; הדרוזים מעוניינים לעזור ליהודים על ידי שמירת השקט באזורם, ולצורך זה הם זקוקים לסיוע כספי לרכישת תחמושת ומוצרים נוספים. שיח' ח'ניפס הניח שכל הכפרים הדרוזיים ילכו בעקבות שפרעם וינקטו עמדה ניטרלית.

קרב רמת יוחנן וכיבוש עכו

ב-28 במרס 1948 הגיע לשפרעם גדוד מתנדבים דרוזים מסוריה, בפקודו של שָׁכִיב וְהָאב, כדי להצטרף ל'צבא ההצלה' של קאוקג'י המסייע לערביי הארץ במלחמתם ביהודים. ב-12 באפריל 1948 החלו חיילי הגדוד לצלוף לעבר חברי קיבוץ רמת יוחנן שעבדו בשדות המשק ועסקו בבניית בריכת מים. התפתח קרב קשה בין גדוד המתנדבים הדרוזים לבין כוחות ה'הגנה', שהסתיים ב-16 באפריל בניצחון היהודים. לביב אבו רכן וג'ורא זייד שלחו בחשאי לשפרעם את ח'ליל אבראהים קְנָטָאר, שהגיע מהר הדרוזים לעוספיא ב-1947 והכיר מקצת הקצינים הדרוזים בגדודו של שכיב והאב, כדי לתאם פגישה חשאית בינם לבין נציגי ה'הגנה'. הפגישה התקיימה בחשאי בקרית עמל, ללא ידיעתו של המפקד הדרוזי, ושני הצדדים הגיעו להבנות בכל הקשור להפסקת פעולות האיבה ביניהם. אך היה צורך להיפגש גם עם שכיב והאב כדי לשכנעו להצטרף להבנות שהושגו עם קציניו. בתיווכו של צאלח ח'ניפס הסכים והאב להיפגש עם אנשי שירות הידיעות של ה'הגנה'. הפגישה התקיימה ב-9 במאי 1948 בביתו של ח'ניפס בשפרעם. שני הצדדים התחייבו להפסקת אש. כמו כן סוכם עם שכיב והאב כי הוא ואנשיו ינסו להשתלט על הגליל המערבי. מאחורי הדברים הייתה כוונה פוליטית של היהודים והדרוזים כאחד ליצור אזור דרוזי עצמאי בגליל המערבי, שעל פי תוכנית החלוקה של האו"ם היה שייך למדינה הערבית.

איש הש"י מרדכי שכביץ שלח את צאלח ח'ניפס אל עכו ב-15 במאי 1948 כדי לבדוק את המצב ואת המורל שם. הוא ביקר בעיר ודיווח כי יהיה קל לכבוש אותה. כאשר פנו אנשי עכו והמפקדה הערבית אל שכיב והאב וביקשו את עזרתו, הוא ענה, בעצת היהודים, כי לא יוכל להגן על העיר בנשקו הקל. ידיעה זו גרמה להגירה מתוך העיר והיא וסביבתה נפלו במינימום אבידות בידי כוחות ה'הגנה' בליל 16-17 במאי 1948.

יומיים לפני עזיבת הבריטים את הארץ הודיע קצין בריטי לשכיב והאב, שברצונו למסור לו את בסיס המשטרה בשפרעם בשלמותו. שכיב התייעץ עם צאלח ח'ניפס שאמר לו: "אתה מכיר את הבריטים, הם יודיעו ליהודים לפני שיעזבו ותהיינה לך צרות. מוטב שלא תיכנס". ח'ניפס דיווח על כך לאנשי ה'הגנה' באפק, כדי ש'הגנה' תתפוס את הבניין. כשהבריטי האחרון עזב את בניין המשטרה זינקו

אליו אנשי חי"מ (חיל משמר) של ה'הגנה' ותפסוהו. שיח' צאלח אמר לשכיב: "אתה רואה, הבריטים מסרו גם ליהודים, כדי שיתכוננו לתפוס את הבסיס". לאחר פלישת צבאות ערב לארץ ישראל המליץ צאלח ח'ניפס לנהל לוחמה פסיכולוגית כלפי צבאות סוריה ולבנון, שכן "עמי הארצות הללו פוחדים מאד מפני פלישה יהודית ואינם רוצים בהמשך המלחמה".

כיבוש שפרעם – כניעת סח'נין

כשהקרב התחדשו בתום ההפוגה הראשונה, בחודש יולי 1948, הייתה שפרעם בין היעדים הראשונים של צה"ל. כיבושה נעשה בתאום עם שיח' צאלח ח'ניפס שאיתו סוכם לערוך קרב מבוים כך שכוחות צה"ל יוכלו להיכנס לעיירה דרך השכונה הדרוזית ללא קרב ממשי ושפרעם תיפול לידיהם כפרי בשל. ואמנם כך היה בליל 13-14 ביולי 1948. תאום זה נועד גם להגן על התושבים הדרוזים ולהבטיח ששום דרוזי לא ייפגע ורכושו לא יינזק. בשפרעם חנתה מחלקה של צבא קאוקג'י, שמפקדה היה דרוזי והיו בה דרוזים אחדים. שיח' צאלח הזמינם לביתו והחזיקם שם. המחלקה לא פעלה ואנשיה (המוסלמים) ברחו.

ימים אחדים לאחר כיבוש שפרעם נקרא מרדכי שכביץ אל חיים לסקוב במפקדתו בנהריה, שם תיכנן את כיבוש הגליל. לסקוב ביקש ממנו להשיג את כניעתה של סח'נין ללא קרב. שכביץ נסע לשפרעם להתייעץ עם צאלח ח'ניפס. השיח' ידע שלנכבדים מהכפר תמרה יש קרובי משפחה בסח'נין ולפיכך סיכם עם שכביץ לערוך הצגה בפני אנשי תמרה, שהיה בידי צה"ל, כדי שאנשיו ישכנעו את אנשי סח'נין להיכנע לצה"ל ללא קרב. שכביץ התחזה ל"מפקד העליון בצפון", ולאחר מסדר צבאי שנערך בתמרה, הוזמנו "המפקד" ומלוויו לבקר בבית נכבדי הכפר. שכביץ אמר להם שקיבל הוראות מהפיקוד העליון לצאת בעוד מספר שעות ולכבוש את הכפרים סח'נין, עראבה ודיר חנא, אך הוא מבקש למנוע שפיכות דמים. אחד מנכבדי תמרה ביקש לאפשר לו להגיע לסח'נין כדי לטפל בכך. משלחת של נכבדי תמרה הוסעה עד לכפר מיעאר (כיום היישוב יעד), שימים אחדים לפני כן נכבש בקרבות מרים, ומשם צעדה ברגל לסח'נין. בשובה הודיעו אנשיה שסח'נין מוכנה לכניעה. שיירת צה"ל ונכבדי תמרה נסעו מיד לסח'נין, שם חתמו נכבדי הכפר על כתב הכניעה. שפיכות הדמים משני הצדדים נמנעה ביוזמתו ובחוכמתו של שיח' צאלח ח'ניפס. צה"ל חסך שיגור כוחות להם הזדקק בגזרות אחרות. ח'ניפס שיגר שליחים ליתר הכפרים הערביים באזור ודרש מהם להיכנע. בכפרים הונפו דגלים לבנים כאות כניעה וצה"ל הציב בהם אנשי חיל משמר (חי"מ). לאחר זמן מה התאוששו אנשי 'צבא ההצלה' וכבשו את הכפרים הללו והענישו חלק מהנכבדים על כניעתם לצה"ל.

בלילה שבין 28 ל-29 באוקטובר 1948 פתח צה"ל במבצע 'חירם' לכיבוש הגליל. מסיבות פוליטיות ומסיבות יוקרה, הוחלט כי יחידת המיעוטים החדשה של צה"ל תתקוף את הכפר הדרוזי יאנוח כמבחן ראשון שלה בקרב פעיל. המשימה הוטלה על הפלוגה הדרוזית שסופחה לחטיבה 9 (עודד). שיח' ג'בר מעדי ואחרים פעלו כדי להבטיח כניעה שקטה של הכפר, אך נכשלו במשימתם והתוצאה הייתה אי הבנה טראגית. מגיני הכפר פתחו באש על הכוח הדרוזי המתקדם. הוא נתפס מופתע כשציפה שהכפר ייכנע בלי קרב. 14 חיילי צה"ל, 11 מהם דרוזים ו-3 יהודים, קצינים ובעלי דרגות אחרות, נהרגו. רוב ההרוגים הדרוזים היו מבני הכרמל. משפחותיהם טענו בכעס, שהאירוע יכול היה להימנע ודרשו חקירה של שרשרת המהלכים. ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן גוריון, בהמלצת יועציו ובלחצם של שיח' צאלח ח'ניפס משרעם ולביב אבו רכן מעוספאי, החליט למנות ועדה בראשותו של יעקב ברזאני והטיל עליה את המשימה לערוך סולחה עם תושבי יאנוח וג'ת. הורי ההרוגים הדרוזים הביעו את רצונם בסולחה והוחלט לערוך זאת ולחייב את תושבי יאנוח וג'ת לשלם כופר בסך 4,000 לירות לכל אחת ממשפחות ההרוגים. טקס הסולחה נערך בנשר, הינחה אותו אליהו נאוי והשתתפו בו כאלף איש, רובם דרוזים.

בפברואר 1940 ביקרו שיח' לביב אבו רכן ושיח' צאלח ח'ניפס, יחד עם 45 צעירים מעוספאי, בטבעון, שם הוצגה בפניהם תוכנית אומנותית של שירה וריקודים. כתב על כך שיח' לביב לאבא חושי: "ראיתי צעירים דרוזים ויהודים משחקים ורוקדים יחד כמו אחים". בשנת 1946 הוקמה בחיפה 'האגודה לסיוע לעני הדרוזי' ביוזמת דרוזים ממוצא לבנוני שהתגוררו בעיר. האגודה אספה תרומות, אירגנה הרצאות והגישה סיוע לנזקקים. בין חבריה הבולטים היו לביב אבו רכן וצאלח ח'ניפס. במרס 1946 הציעו השניים לידידיהם במחלקה הערבית של הסוכנות היהודית להשתמש באגודה כדי להשפיע על דעת הקהל הדרוזית. בראשית שנות החמישים של המאה העשרים פרץ סיכסוך קשה בשפרעם בין דרוזים ובין נוצרים. הדברים הגיעו עד לידי קרבות רחוב ממש, באבנים, במקלות ובסכינים. המשטרה הגיעה למקום בעוד מועד ועצרה את ראשי הניצים משתי העדות. שיח' צאלח ח'ניפס פנה למרדכי שכביץ שיתלווה אליו למשטרת עכו כדי לסייע לו בשיכנוע מפקד הנפה, הקצין היהודי דיאמנט, לשחרר את כל העצורים. הלה הקשיב לטיעוניהם בסבלנות ולבסוף נעתר להם.

המאבק על גיוס הדרוזים

מפקדת יחידת המיעוטים ייחסה חשיבות מרובה להחלטת המטכ"ל בתחילת שנת 1953, לגייס לשירות מילואים בצה"ל גם גברים דרוזים – גיוס שקיבל את השם "גיוס למילואים שלב ב" (בעקבות "גיוס למילואים שלב א" של אלה ששירתו בצה"ל). עמדתה הייתה, כי גיוס דרוזים מכל רובדי העדה יסייע להרחיק את בנייה

ממדינות ערב ולקרבת למדינה. באותה עת התחרו שיח' צאלח ח'ניפס ושיח' ג'בר מעדי על מנהיגות העדה. הם ניצלו את סוגיית הגיוס לצה"ל כדי לבסס את מעמדם הן בעדה והן בפני השלטון כמי שמייצגים אותה. שיח' צאלח נקט מלכתחילה עמדה חיובית כלפי הגיוס, ואילו שיח' ג'בר החזיק בחבל בשני קצותיו: הוא הופיע בגלוי כתומך בגיוס, אך חיפש דרכים להשעותו. הצלחת הגיוס חיזקה את מעמדם של שיח' צאלח ח'ניפס ושל שיח' לביב אבו רכן, שפעלו נמרצות לשכנע צעירים להתגייס לצבא.

בסוף 1955 שיח' צאלח ח'ניפס נימנה על מנהיגי הדרוזים שפנו לשלטונות המדינה בבקשה להחיל את גיוס החובה לצה"ל על בני עדתם. כמוהו פעלו גם שיח' ג'בר מעדי ושיח' לביב אבו רכן, אך המאבק על המנהיגות בעדה היה בשיאו. שיח' צאלח ביקש להוריד את קרנו של שיח' ג'בר בעיני הממשלה ובעיני העדה הדרוזית. הוא נתן לאנשיו להבין ששיח' ג'בר חזר לכהן כחבר-הכנסת רק לאחר שהתחייב לתמוך בביצוע חוק גיוס חובה לגבי הדרוזים. שיח' צאלח חשב להעביר לצידו, באמצעות נימוק זה, חלק גדול מתומכי שיח' ג'בר, אך הדבר לא עלה בידו.

בסוף דצמבר 1948 הגיש שיח' אמין טריף לשר הדתות בקשה רשמית בכתב להעניק לעדה הדרוזית הכרה כעדה עצמאית בישראל. הטיפול בנושא התמסס מסיבות שונות, במשך השנים. ביולי 1954 נפגשו שיח' לביב אבו רכן וח"כ צאלח ח'ניפס עם סגן שר הדתות, לדיון מקיף בעניינים הנוגעים, בין השאר, "לזכותה החוקית להגדרה עצמית" של העדה הדרוזית בישראל. בספטמבר 1954 הגישו חברי הכנסת ג'בר מעדי וצאלח ח'ניפס לשר הדתות שתי בקשות נפרדות להעניק לדרוזים מעמד עדתי עצמאי, ולקיים שיחות לתכלית זו עם נציגי העדה. דא עקא, שכל אחד מהם ראה את עצמו ואת מקורביו כ"נציגי העדה", ולפיכך קשה היה לראות בבקשותיהם בקשות רשמיות להכרה בעדה. בדצמבר 1954 הזמין מנהל המחלקה המוסלמית והדרוזית במשרד הדתות את נציגי הפלגים השונים של העדה הדרוזית, כחלק ממאמציו לסייע בחיסול הסיכסוכים הקיימים בה. היחידים שנענו להזמנה היו צאלח ח'ניפס ולביב אבו רכן. כך שנמשך הקיפאון ביחסים בין הגורמים המסוכסכים בעדה. ב־10 באפריל 1957 שלח ח"כ צאלח ח'ניפס מכתב לשר הדתות, ובו נכתב: "לא נעלם מכם, כי כבר פניתי פעמים רבות למשרד הדתות בעניין ההכרה בעדה הדרוזית בישראל כעדה עצמאית ככל העדות במדינה. אף פניתי בעניין זה לרשויות המוסמכות בימי המנדט. כבר עברו תשע שנים מאז קמה מדינת ישראל וטרם זכינו בהודעה זו... אנו חוזרים אפוא עתה ודורשים במפגיע ובמפורש כי יכירו בנו כעדה עצמאית וכי ימנו השופטים הדתיים ורשות דת כבית דין לערעורים. תקוותנו כי הדבר ייעשה בהקדם למען לא נוסף לאבד זמן על העניין הזה...". בקשות דומות הגיעו מנכבדים דרוזים נוספים ומשיח' אמין טריף, וב־15 באפריל 1957 הכריז שר הדתות על העדה הדרוזית בישראל כעל עדה דתית מוכרת. בשנת 1954 הופקעו אלפי דונמים מאדמות כפרים דרוזיים. ההפקעות עוררו

התמרמרות ורוגז רב בקרב בני העדה. ראש הממשלה דוד בן-גוריון נפגש ב־4 ביולי 1957 עם נציגי סיעות המיעוטים בכנסת. שיח' צאלח התאונן בפגישה על החרמת אדמות ועל החרמתן הצפויה של אדמות נוספות השייכות להם, אלה שלא נרשמו בספרי האחווה משום שבעיית הקרקע לא הוסדרה גם בימי המנדט. הוא הדגיש במיוחד את תחושת הכאב החריפה של דרוזים, שעיבדו את אדמתם וזו הוחכרה על-ידי המדינה לאחרים. בן-גוריון הבטיח להחיש את פעולות הביורור בעניין הבעלות על הקרקעות, ואכן פעולות הסדר הקרקעות בגליל קיבלו תנופה החל מאותה שנה.

הוועד הארצי שלא קם

עם תום מלחמת העצמאות התבלטו מייד בזירה הפוליטית מנהיגים דרוזים, שהתייצבו מול הכנופיות הערביות כבר בתקופת המרד הערבי ועד קום המדינה: שיח' לביב אבו רכן, שיח' צאלח ח'ניפס ושיח' ג'בר מעדי. הקמתה של ישראל כמדינה דמוקרטית יצרה הזדמנות ליישום זכויות אזרחיות בקרב בני העדה הדרוזית וסימלה את ההתנתקות המעשית של הדרוזים בישראל מבני עדתם בלבנון ובסוריה. על רקע זה נפגשו נכבדים דרוזים בתחילת חודש ינואר 1950 בחיפה והקימו 'ועד ארצי לעדה הדרוזית'. בין שבעת חברי הוועד היו שלושת הנ"ל. התנגדות לוועד קמה בקרב צעירים שמחו על "הצורה הבלתי דמוקרטית, שבה מינו את עצמם למנהיגים אותם שיח'ים". הם דרשו הנהגה שתיבחר בצורה דמוקרטית בידי בני העדה. גם המדינה לא תמכה בהקמת הוועד. בגלל מדיניות תמיכתה בהנהגה הרוחנית, ובגלל מדיניותה שהכתיבה מניעת התארגנויות בתוך העדה, מנעה המדינה את התגבשותו של ועד זה.

בבחירות לכנסת הראשונה, שנערכו בינואר 1949, לא הוצבו מועמדים דרוזים ברשימות הערביות שהקימה מפלגת מפא"י. כנסת זו התפזרה לאחר שנתיים ואז החל מאבק פוליטי בו השתתפו הדרוזים בתנופה. בבחירות לכנסת השנייה (1951) הקימה מפא"י שלוש רשימות ערביות, ובשתיים מהן הוצבו מועמדים דרוזים: שיח' צאלח ח'ניפס הוצב בראש 'רשימת קידמה ועבודה', שסימנה נ'; ושיח' ג'בר מעדי הוצב במקום השלישי ב'רשימה הדמוקרטית לערביי ישראל', שסימנה יד'. מערכה קשה על קולות הדרוזים התנהלה בין השניים. בסופו של דבר קיבל ח'ניפס 60% מקולות הדרוזים ומעדי קיבל 40% מהם. שניהם הצליחו להיבחר לכנסת. צאלח ח'ניפס הקים בשפרעם לשכה והקפיד על מגע תכוף עם אוהדיו. הוא ייחד יום בשבוע לקבלת פונים ואף הירבה לסייר בכפרים.

גם בבחירות לכנסת השלישית (26 ביולי 1955) הפעילה מפא"י את שלוש הרשימות הערביות. שיח' ג'בר מעדי הוצב שוב במקום השלישי ברשימה י"ד, אך לא הצליח להיבחר (הוא נכנס לכנסת ב־1 בפברואר 1956, כאשר חבר הכנסת סוף א-דין זעבי התפטר, בהתאם להסכם מוקדם בין מועמדי הרשימה, וכיהן בכנסת

השלישית עד פיזור). שיח' צאלח ח'ניפס עמד שוב בראש רשימה נ' וגם הפעם הצליח להיבחר.

מטה הבחירות במפא"י החליט שבבחירות לכנסת הרביעית (1959) יתמודדו שוב שלוש רשימות ערביות הקשורות למפלגה. אבא חושי חשש מהתנהלותו העצמאית של שיח' צאלח ח'ניפס ולכן פסל את מועמדותו לכנסת, ובמקומו הוצב שיח' לביב אבו רכן בראש 'רשימת השיתוף והאחוה', שסימנה י"א. בתגובה לכך ניתק ח'ניפס את קשריו העמוקים עם מפא"י והקים רשימה עצמאית יחד עם אמל נצר-א-דין מדלית אל-כרמל. רשימתם נכשלה בהתמודדות, קיבלה 4,450 קולות ולא עברה את אחוז החסימה. מבין המועמדים הדרוזים נבחר רק לביב אבו רכן. ג'בר מעדי, שהוצב במקום השני ב'רשימת חקלאות ופיתוח', שסימנה ע', לא הצליח להיבחר.

בבחירות לכנסת החמישית (1961) החליטה מפא"י להקים שתי רשימות ערביות ולהציב מועמד דרוזי רק באחת מהן. צאלח ח'ניפס לא הגיע להבנה עם מפא"י, התקשר עם המפד"ל והתמודד מטעמה בבחירות לכנסת ברשימה ערבית, אך כשל. לביב אבו רכן פינה את מקומו ברשימה י"א לטובת ג'בר מעדי, וכפיצוי לכך התמנה כשופט בית הדין הדתי הדרוזי. מעדי נבחר לכנסת מטעם רשימה י"א. לקראת הבחירות לכנסת השישית (1965) חל פילוג במפא"י. קבוצה בראשותם של בן-גוריון, שמעון פרס ומשה דיין הקימה מפלגה חדשה בשם רפ"י. זו תמכה ברשימה ערבית בשם 'רשימת השלום' שבראשה עמדו מועמד מוסלמי, מועמד דרוזי וצאלח ח'ניפס, אך הרשימה כשלה בבחירות.

סיכום: שליח העדה

צאלח ח'ניפס תרם לחיזוק הקשרים בין דרוזים ויהודים, להתרחקות הדרוזים מהמחנה הערבי ולהעצמת שיתוף הפעולה בין הדרוזים בארץ ישראל ובין הדרוזים בחוראן ובלבנון. הוא היה ממפיצי רעיון הניטראליות האוהדת ליהודים במלחמת העצמאות. סיפק ידיעות ל'הגנה' על הכנופיות הערביות והיה בין המשפיעים על אנשי הגדוד הדרוזי ב'צבא ההצלה' לפרוש מהמשך המאבק ביהודים במלחמת העצמאות. סייע לקק"ל באיתור אדמות לרכישה בגליל התחתון ובגליל המערבי. סיפק ל'הגנה' ולצה"ל מידע שסייע לכיבוש עכו, להשתלטות על משטרת שפרעם, לכיבוש שפרעם ולהשגת הכניעה של סח'נין ללא קרב. היה מיוזמי הקמתה של יחידת המיעוטים בצה"ל ומראשי התומכים הפעילים בגיוס הדרוזים לצה"ל ובהחלת חוק גיוס חובה על הדרוזים. הוא ראה עצמו כשליח העדה מול רשויות המדינה ופעל בנושאים שונים לפתרון בעיות הדרוזים. שיח' צאלח היה מראשוני האדריכלים של הידידות בין דרוזים ויהודים ומראשי העדה הדרוזית ונכבדיה. הוא הלך לעולמו בשנת 2002.